

SANT'ANDREA DELLA VALLE

a kupola a monstrum kupola
ahogy pörget felránt az égbe
magához húz mégsem enged oda
mindig csupán a közelébe

a mágnesesség pólusai közt
örökös mozgásban lebegve
a szemed és az ég konstans erők
rögzítenek fénylő terekbe

sugárnyaláb testetlen dallamok
a rejtőzködő összecsengés
könnyű világos édes tenorod
édes édes a csók a szem kéz

és reménytelen és hogy meghalok
és világítottak a csillagok

Tillmann J. A.

A TENGEREN TÚL

A képen a végtelen víz látható, fövenyre futó hullámokkal, horizonttal, felhőkkel, valamint az égbolton egy nyitott könyv. A NUR MIT WIND MIT ZEIT UND MIT KLANG című monumentális festménye elé Anselm Kiefer egy ólomkönyvet függesztett.¹ A tájképfestészetben szokatlan ilyen elidegenítő, applikált tárgy alkalmazása, Kiefer munkáinak azonban gyakori eleme.

Első látásra a tengeri tájkép és a könyvmédium ilyen kontrasztos együttese meghökentető. A kép illuzórikus teréhez képest a könyv konkrét tárgyiassága és geometrikus formája élesen kiemelkedik. A vászon látszatvilágához vetve az ólomból készült könyv súlyos és minden kétséget kizáróan valóságos.

Kiefer ezzel a képével felfogat egy szemléleti konvenciót, a fonákjáról mutat rá a megszokás által elfedett evidenciára, arra, hogy kultúránkban a tenger értelmezésének szemléleti kereteit könyvek jelölték ki: részint Homérosz, és főként a BIBLIA könyvei. Homérosznál a tenger a történések színtereként jelenik meg, hősei hajókkal közlekednek, viharokba kerülnek, és – ha nem dühítették föl túlon túl a tengeristent – időről időre partot érnek. A BIBLIA több ennél, túlmutat a tengeren: egyaránt kijelöli eredetét

a GENEZIS-ben és végét a JELENÉSEK KÖNYVÉ-ben. Így ad viszonyítási pontot és kulcsot a tenger megértéséhez.

Bár Anselm Kiefer művei között nem kevés görög mitológiával kapcsolatos munka lelhető, a NUR MIT WIND MIT ZEIT UND MIT KLANG esetében a könyv egyértelműen a BIBLIÁ-ra utal. Kivált, ha tekintetbe vesszük tengerképének párját, ill. előzményét, az AM ANFANG (KEZDET BEN) címet viselő festményét.² A tengerparti tájkép formája és szerkezete is hasonló, akárcsak a képhez illesztett applikáció és annak anyaga. Itt nem könyv, hanem egy ólomlétra ereszkedik le a képen kívülről, az égbolt fölül indulva a kép alsó szélén túlra, a padlózatig. Az égből a földre ereszkedő létra az EREDET KÖNYVÉ-ben, Jákob ál-mában jelenik meg, és angyalok járnak rajta le és föl (GEN 11,4).

Kiefer jártas a zsidó és a keresztény vallás világában, a judaizmusban és a katolicizmusban egyaránt, számos művének témája biblikus vonatkozású, de munkái nem tartoznak a vallási művészet körébe; magát vallástalanként jellemzi.³

„*Ez a tenger* – mondja a KEZDET BEN című képéről. – *A könyv és a tenger számomra mindig is nagyon jelentésgazdag összefüggést képezett.*”⁴ A könyv és a tenger kétségkívül jelentésgazdag összefüggése nemcsak Kiefer műveit jellemzi, hanem jelen van az európai kultúrában.⁵ Nemcsak az eredettörténetben, hanem máiglan. Még ott is, ahol nincs szóba hozva – ahogy például Wordsworth PRELUDE című költeményében: „*the Sea before me; and the Book*”⁶ – vagy nincs megjelenítve.

Kiefer mindkét képe olyan tengerábrázolás, amely egyúttal a tengeren túlra is utal. A tenger láttán nem elengedhetetlen a könyv ahhoz, hogy a tengeren kívül mást is tekintetbe vegyünk, hiszen a tenger maga is utal a tengeren túlra. A tengeren túlra utaló tenger nem pusztán szójáték. Ennek belátásához érdemes magát a kifejezést szemügyre venni – ekkor ui. legalább három eléggé eltérő jelentése rajzolódik ki:

a tengeren túl a tenger túlsópartja van;

a tengeren túl van még az égbolt és a látóhatár, ég és föld határvonala: a horizont;

a tengeren túl van az is, ami a tenger után, létezésének időhatárán túli.

A tenger túlsópartja

Más nyelvek a tenger túlsópartját külön névvel jelölik, ami csak a túlsó tengerpartra vonatkozik: overseas, Übersee...

A tengeren túlnak ehhez a jelentéséhez a távoli, az ismeretlen, az idegen képzele társul. Amíg az európai hajósok nem érték el az Újvilág partjait, addig az előbbieket mellett a tengeren túli az elérhetetlent, az abszolút messzeséget is jelentette.

A túlsópart az, ami valaminek az innensőtől elválasztott, elhatárolt és gyakran attól valamiképpen el is térő része. A túlsó el van választva, el van határolva az innensőtől. Ez az elválasztottság olykor elérhetetlenné teszi a túlsópartot. Még olyan esetekben is, amikor a partok egymástól nem tengernyi vagy óceánnyi távolságra húzódnak. Így volt ez Anselm Kiefer esetében is; számára egy folyó túlsópartja képezte az elérhetetlen túlnant: „*A Rajnánál nőttek föl, egy határfolyónál. De a folyó már akkor sem pusztán földrajzi határ volt. [...] A másik parton húzódo föld nem egyszerűen egy föld volt a többi közt, a gyerek számára, aki nem tudott átmenni, a jövő ígérete volt, a remény, az Ígéret Földje.*”⁷ A túlsópart vonzása, az ismeretlen ígérete nemcsak egyes emberekre képes ilyen hatást gyakorolni, hanem egy ideig egy egész földrész számára az Ígéret Földjének bizonyult: az európai kultúra egyedülálló expanziója is az ígéretes föld, a ismeretlen túlsópart elérésének vágyából táplálkozott.

„A messzeség hívása, a másféleség vonzása az európai világ egyik meghatározó témája, szervezőelve – írja Andrei Pleșu filozófus a TÚLLÁTNI A SZEMHATÁRON című esszéjében. – A görög hajósoktól Kolumbusz Kristófig, Magellántól Thor Heyerdalig azt látjuk, hogy az egyik földrész szünet nélkül ostromolja az összes többi. Ez egészen egyedülálló. [...] A másféleség szomjúzása része Európa önazonosságának. Más szóval: az önfeladás sajátos modusa a magunk hűségének. E paradoxon emblémája a látóhatár. A nagy esély és a legnagyobb kockázat Európa számára öröktől fogva e vonal mentén ütközik meg egymással. Az európai ember számára a látóhatár csakugyan határvonal: kísértés, kísérlet, beavatási próbatétel.”⁸

A horizont

A látóhatár nemcsak a tenger innenső és túlsó partja között húzódik, hanem ég és föld határvonala is. A horizont vonala partokat és földrészeket választ el, elkülöníti a lentit és a föntit. És nem is csak földi viszonylatban, hiszen a világ végtelenjébe vezet. A horizonton húzódik az a küszöb, ahol a szemlélet a tengeren túlmenve vég nélkülre talál. Ennek a határnak a kivételessége meg is mutatkozik: a tenger horizontja a tiszta geometria megjelenése a természetben, az egyetlen töretlenül látszó egyenes vonal.

Ezen a határvonalon mintegy a tenger fizikája és a tenger metafizikája összeér. Ezért is mondhatja méltán Michel Houellebecq az EGY SZIGET LEHETŐSÉGE című regényének főhőse: „Ráletem tehát arra, amit az emberek tengernek hívtak, amelyre úgy tekintettek, mint a nagy vigasztalóra, de egyben mint a nagy pusztítóra is, amely lemorzsol, és lágyan vet véget mindennek. Nagy hatással volt rám: egy csapásra helyükre kerültek az utolsó elemek, és végre megértettem a fajt. Megértettem, hogyan szökkenhetett szárba a főmlősök agyában a végtelenség fogalma: nyilván a végeből kiinduló átmenetek fokozatain keresztül.”⁹

A tenger kontempláció kifutópályája. Határtalan távlata a végtelen elgondolására indít.¹⁰ A „végeből kiinduló átmenetek fokozatain keresztül” az elgondolható legnagyobb messzeségbe vezet. A tengeren megnyíló végtelen a teljesen más, a metafizikai átmenet lehetőségét is megnyitja. „A gondolkodás története során a legáltalánosabb formában a metafizika csakugyan olyan mozgásnak tűnik – írja Emmanuel Lévinas a TELJESSÉG ÉS VÉGTELEN elején –, amely egy számunkra ismerős világ felől, egy általunk lakott »itthon« felől egy idegen ön-kívület, egy odaát felé halad.”¹¹

A tengeren túl: a tenger után

A tenger határtalanságához időtlenségének képzete társul. Ezért is meglepő, hogy a BIBLIA nemcsak keletkezéséről, a „vizek elválasztása”-ról (TER 1, 6) szól a TEREMTÉS KÖNYVÉ-ben, hanem a tenger eltűnéséről is tudósít a JELENÉSEK KÖNYVÉ-ben. Az új eget és új földet leíró látomásban a tenger időhatáráról nyomatékos közlésként hangzik el, hogy „tenger nincs többé / he thalassa out eszti eti” (JEL 21,1).

Jacques Ellul Apokalipszis-monográfiájában ennek magyarázatát abban látja, hogy „a káosz hatalmainak el kell tűnniük, miként mindannak, ami szimbólumukká vált, ekként a tengernek is”.¹² De megjegyzi azt is, hogy „különös ez a mellékmondat (»tenger nincs többé«), egyszerűen azért, mert a tenger egyáltalán nem volt a pusztítás és a káosz hatalma, csak ennek képe – de ennek is el kell tűnnie az új teremtésből”.¹³

Az „új Ég és új Föld” eljöveteleig azonban a tenger vélhetően megmarad. És továbbra is lehetőséget kínál – közvetlen tapasztalatán túlmenően – terének kontemplálására és mindannak tekintetbe vételére, ami a tengeren túl van.

Jegyzetek

1. NUR MIT WIND MIT ZEIT UND MIT KLANG (CSAK SZÉLLEL CSAK IDŐVEL CSAK HANGZÁSSAL), 380 x 560, 2011-ben készült. A kép címe Ingeborg Bachmann EXIL (SZÁMŪZETÉS) c. versének részlete: „Nur mit Wind mit Zeit und mit Klang / der ich unter Menschen nicht leben kann” („Csak széllel csak idővel csak hangzással / az én ki nem élhet emberek között”). A fordítások, ha nincs külön jelezve, a szerzőtől.
2. AM ANFANG, 380 x 560, 2008-ban készült.
3. Életinterjújában elmondja azt is, hogy gyerekkorától kívülről tudja a latin mise liturgiáját, vö. Anselm Kiefer: DIE KUNST GEHT KNAPP NICHT UNTER. Suhrkamp, Frankfurt, 2010. 80.
4. Uo. 28.
5. W. H. Auden: THE ENCHAFÈD FLOOD, OR THE ROMANTIC ICONOGRAPHY OF THE SEA. Vintage, New York, 1967.
6. Előttém a tenger; és a könyv [...mellettem]. W. Wordsworth: PRELUDE. Book V. 138.
7. Anselm Kiefer: AUSGEWÄHLTE ARBEITEN AUS DER SAMMLUNG GROTHE. Museum Frieder Burda, Baden-Baden, 2012. 139.
8. Andrei Pleșu: TÚLLÁTNI A SZEMHATÁRON. = AMADARAK NYELVE. Jelenkor, Pécs, 2000. 200.
9. Michel Houellebecq: EGY SZIGET LEHETŐSÉGE. Tótfalusi Ágnes fordítása. Magvető, 2006. 458.
10. A tengernek a filozófiai gondolkodásra gyakorolt hatását az is mutatja, hogy Görögországból ered, ahol a partvidék egyedülálló tagolt-sága miatt a Földön a legnagyobb „az egy főre eső” tengerpart.
11. Emmanuel Lévinas: TELJESSÉG ÉS VÉGTELEN. Tarnay László fordítása. Jelenkor, Pécs, 1999. 17.
12. Jacques Ellul: APOKALYPSE. Neukirchener Verlag, Vln, 1981. 214.
13. Uo. 215.

Lengyel András

A TESTTÉ VÁLT PARADOXIA

Ignotus, Lukács és „az élet zavaros kuszaságának disszonanciává finomítása”

„S nem véletlen az sem, hogy én, ki különben nem vagyok sem megszállott, sem harcos természet, olyan művészi hitvalláshoz jutottam, melyben törököt fogtam, aki nem eresztett, s ami miatt és végett elefánt-csonttoronyra rendelt életem lövészárkban telt el.”
(Ignotus, VI. 693.)

1

A fiatal Lukács György 1911. július közepén levelet írt Salomo Friedländernek (LGYLEV, 389–391.). E levele az úgynevezett „esszékorszak” zárásának fontos dokumentuma, „művészetfilozófiai spekulációi”-ról itt alapvető dolgokat mond ki. Jellegzetes műhelyvaló-lomás ez, önmagára, beállítódása lényegére reflektál benne. S bár e levél nem túlságosan hosszú, a levélforma lehetővé tette számára, hogy olyasmiről beszéljen, ami in statu nascendi világítja meg törekvéseit. Egyebek közt ezt írja itt: „A művész műve (és a filozó-